

OSVRTI

Osvrt 1. Produktivnost rada u Srbiji i zemljama EU

Aleksandra Anić¹

Produktivnost rada se definiše kao odnos ukupne vrednosti proizvedenih dobara i usluga i uloženog rada i predstavlja meru efikasnosti proizvodnje (OECD, 2001). Produktivnost rada je ključni izvor ekonomskog rasta i konkurentnosti zemlje. Za međunarodna poređenja životnog standarda stanovništva često se koristi kao indikator BDP *per capita*, čije kretanje je povezano sa dinamikom produktivnosti rada (Krstić & Šoškić, 2022). Merenje produktivnosti rada na nivou delatnosti daje uvid u to koje delatnosti u datoj zemlji su više odnosno manje produktivne. Da bi dugoročno rasla produktivnost rada neophodno je da ekonomska aktivnost raste brže nego zaposlenost odnosno časovi rada, za šta su ključne investicije i obrazovanje. Rast zarada veći od rasta realne produktivnosti dovodi do rasta realnih jediničnih troškova rada, što negativno utiče na konkurentnost privrede. Konkurentnost zemlje određuje njenu investicionu poziciju, što kroz investicije ponovo utiče na dugoročni rast zemlje.

Cilj ovog osvrta jeste da prikaže produktivnost rada Srbije u poređenju sa zemljama EU u poslednjih nekoliko godina. Posebno ćemo se osvrnuti na produktivnost zemalja Centralne i Istočne Evrope (CIE) sa kojima je Srbija u konkurenciju za privlačenje stranih direktnih investicija. U analizi ćemo koristiti podatke nacionalnih

računa koje publikuje Evrostat.² Za proizvodnju dobara i usluga se koristi realni bruto domaći proizvod zemlje (ili dodata vrednost na nivou delatnosti), a kao meru utroška rada koristimo časove rada. Osvrnućemo se i na kretanje naknada zaposlenih po času rada, to su ukupne naknade koje poslodavac plaća zaposlenima za obavljeni posao, što obuhvata zaradu zaposlenih u novcu ili naturi, kao i stvarne i inputirane doprinose za socijalno osiguranje.

Produktivnost i naknade po radnom času

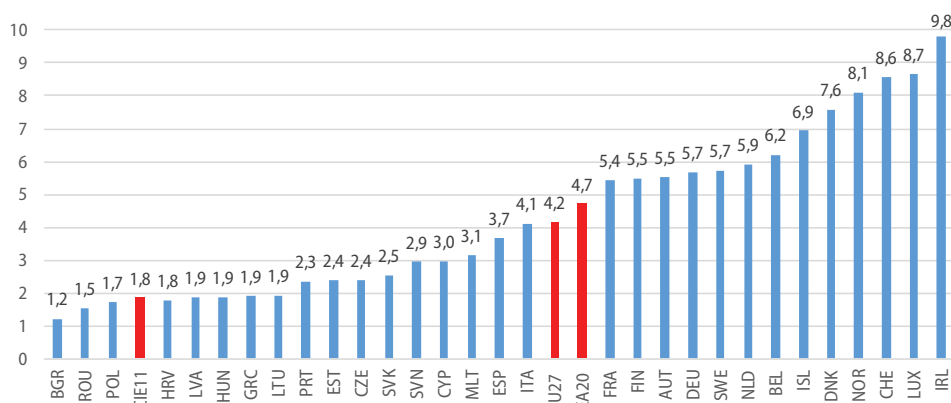
Dobijeni rezultati pokazuju da sve zemlje EU imaju veću produktivnost po času rada u odnosu na Srbiju. U proseku u EU27 produktivnost po času rada je bila 4,2 puta veća u odnosu na Srbiju, odnosno 4,7 puta veća u evro zoni (EA20) u 2024. godini. Zemlje CIE su u proseku skoro duplo produktivnije od Srbije (Grafikon 1). Razlika je još veća kada se posmatraju najrazvijenije zemlje Evrope, pa su tako Norveška, Švajcarska, Luksemburg i Irska imale preko osam puta veću produktivnost po času rada. Najmanja je razlika između Srbije i Bugarske i Rumunije, koje su imale 20% i 50% veću produktivnost rada po času u odnosu na Srbiju, respektivno.

Na efikasnom tržištu, nadnice bi trebalo da prate dinamiku produktivnosti rada. Naknade zaposlenih po času rada u Srbiji su takođe dosta veće u članicama EU u odnosu na Srbiju, ali je primetno da je ta razlika manja u odnosu na produktivnost po času rada. Dok je naknada zaposlenih po času rada iznosila 9,6 evra u Srbiji, u EU27 i EA20 je iznosila 30 i 34 evra, respektivno, u 2024. (Grafikon 2). To znači da je naknada bila veća za 3-3,5 puta u proseku u Evropskoj uniji i Evro zoni

² U ovom osvrtu se koriste isključivo podaci Nacionalnih računa. Postoji razlika u definiciji i broju zaposlenih prema konceptu Nacionalnih računa i administrativnih (Centralni registar obaveznog socijalnog osiguranja) i anketnih podataka (Anketa o radnoj snazi). Takođe, podaci o naknadama zaposlenih u nacionalnim računima se razlikuju od prosečnih plata. Stoga podaci u nivou u ovom osvrtu QM-a se nešto razlikuju od podataka koji se prikazuju u delu Tržište rada – Produktivnost rada, ali su trendovi slični.

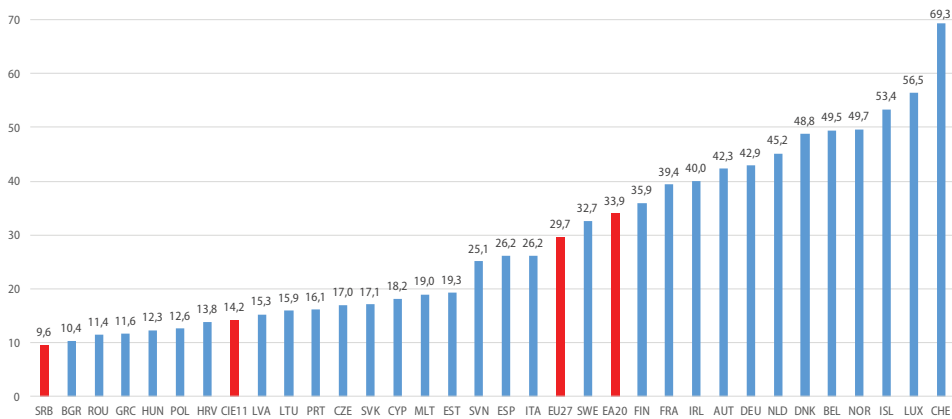
¹ Vanredni profesor Univerziteta u Beogradu – Ekonomskog fakulteta i članica redakcije Kvartalnog monitora

Grafikon 1. Produktivnost po času rada u evrima, Srbija = 1, 2024. godina

Izvor: Proračun autora na podacima Evrostate, SNR

Grafikon 2. Naknada po času rada u evrima, 2024. godina

Izvor: Proračun autora na podacima Evrostat, SNR

u odnosu na Srbiju. Naknada po času rada je u proseku u CIE iznosila 14,2 evra, i veća je za 48% u odnosu na Srbiju. Veća razlika u produktivnosti po času rada između Srbije i EU u odnosu na razliku u naknadama zaposlenih po času rada ima za posledicu da su realni jedinični troškovi rada neopravdano visoki u Srbiji u odnosu na zemlje EU.

Naknade zaposlenih u Srbiji značajno zaostaju za skoro svim zemljama Evrope. Jedino Bugarska i Rumunija imaju neznatno veće naknade u odnosu na Srbiju (Grafikon 2). Razlika između Srbije i najrazvijenijih članica EU (Skandinavija i Zapadna Evropa) u naknadama je veća kada se posmatra naknada po času rada u odnosu na naknadu po zaposlenom, što je posledica činjenice da su ukupni i prosečni časovi rada mnogo manji u razvijenijim zemljama.

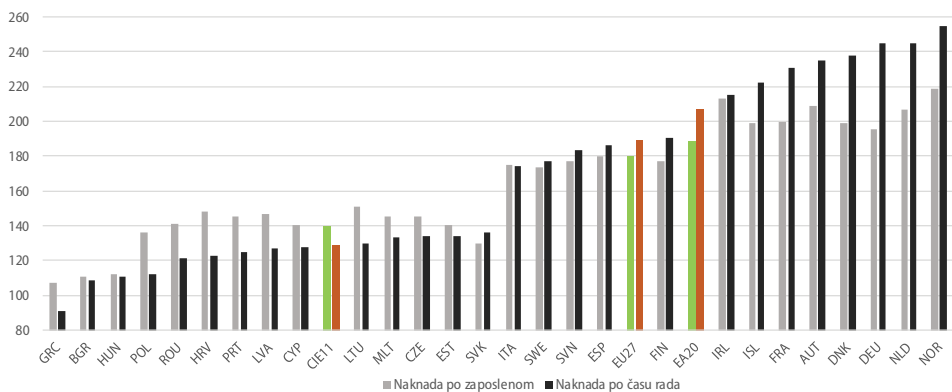
Imajući u vidu veliku razliku u nivou cena u zemljama Evrope, posmatraćemo i naknade iste kupovne snage (engl. *purchasing power standards*, PPS). U proseku u EU27 naknade po zaposlenom su 80% veće, dok su naknade po času rada 89% veće u odnosu na Srbiju prema paritetu kupovne moći. Naknade po zaposlenom su veće za 40%, odnosno za 29% po času rada u odnosu

na prosek CIE. Grčka je jedina zemlja EU koja je imala čak manju naknadu po času rada prema PPS u odnosu na Srbiju za 9%. Bugarska, Mađarska i Poljska su imale nešto veće naknade po času rada prema PPS u odnosu na Srbiju, za oko 10%.

Produktivnost rada je realno značajno porasla u poslednjih par godina u Srbiji (Grafikon 4). U 2024. u odnosu na 2020. godinu, produktivnost rada je porasla za 18,3%, i to je bio najveći rast među posmatranim zemljama EU. Takođe, u odnosu na 2015. godinu, Srbija je imala veći rast produktivnosti rada, koja je porasla za oko trećinu. Međutim, kada se posmatra još duži vremenski period, vidimo da je kumulativno produktivnost rada u Srbiji porasla manje nego u većini zemalja CIE. Poljska, Rumunija, Bugarska, Letonija i Litvanija su ostvarile veći rast produktivnosti u odnosu na Srbiju u poslednjih 14 godina, tj. od 2010. do 2024. godine. Rast je u Rumuniji iznosio 56,3%, dok je u ostalim navedenim zemljama iznosio oko 40%.

U većini zemalja EU i u Srbiji, naknade po času rada u evrima su više porasle u odnosu na realnu produktivnost rada u poslednjih desetak godina (Grafikon 5). Ipak, primetno je da je taj rast naknada po času rada bio

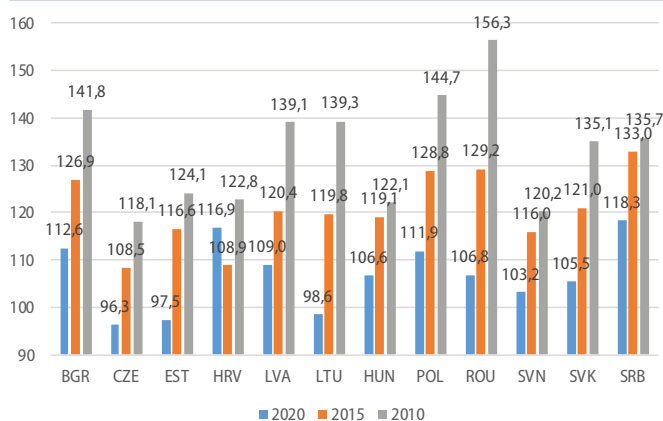
Grafikon 3. Naknada po času rada i po zaposlenom prema PPS, Srbija=100, 2024. godina

Izvor: Proračun autora na podacima Evrostat, SNR

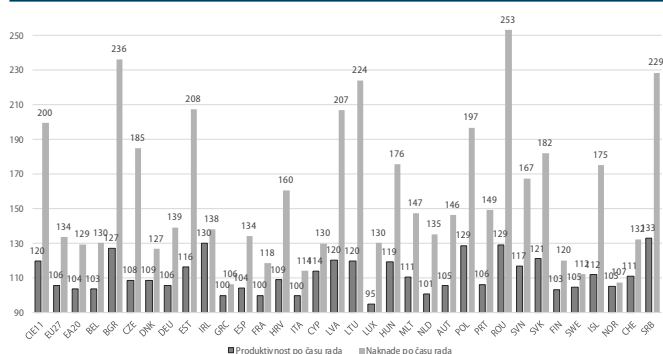
najveći u zemljama CIE, pri čemu Rumunija i Bugarska prednjače. Zarade su u posmatranom periodu porasle više od dva puta u Bugarskoj, Estoniji, Letoniji, Litvaniji, Rumuniji i Srbiji i skoro dva puta u Poljskoj. Posledice većeg rasta zarada od produktivnosti rada su višestruke – rast jediničnih troškova rada, manja konkurentnost privrede, kao i manji prilivi investicija. Uzroci ovog trenda su takođe višestruki – pre svega manjak radne snage usled demografskih promena i emigracije u zemljama CIE i Srbiji stvaraju konstantan pritisak na rast zarada. Veća tražnja od ponude, jača pregovaračku moć radnika i ovaj trende će se nastaviti i u budućnosti, dokle god ne dođe do značajnijih demografskih promena.

Grafikon 4. Produktivnost po času rada u evrima, bazni indeksi, 2024. godina

Izvor: Proračun autora na podacima Evrostata, SNR

Grafikon 5. Produktivnost i naknade po času rada u evrima, 2015=100

Izvor: Proračun autora na podacima Evrostata, SNR

Stanje produktivnosti po sektorima

Tabela 1. pokazuje produktivnost po času rada za nekoliko odabranih delatnosti u odnosu na Srbiju. Vidimo da Srbija najviše zaostaje u produktivnosti po času rada u poljoprivredi. EU27 ima 8,7 puta veću produktivnost po času rada u poljoprivredi u odnosu na Srbiju, dok zemlje CIE imaju 3,7 puta veću. Razlika u produktivnosti po

času rada između Srbije i zemalja Evrope je najmanja za delatnost informisanje i komunikacije. Vidimo da je Srbija jednako produktivna kao i neke članice EU, npr. Bugarska, Hrvatska, Litvanija, Poljska i Mađarska. Produktivnost u ovoj delatnosti je skoro 3 puta veća u Evropskoj uniji i Evro zoni u odnosu na Srbiju, dok je u proseku u zemljama CIE 1,2 puta veća. Najveća razlika u produktivnosti po času rada u informisanju

Tabela 1. Produktivnost po času rada po delatnostima u evrima, Srbija = 1, 2024. godina

	Ukupno	Poljoprivreda	Industrija	IT
CIE11	1,9	3,7	1,4	1,2
EU27	4,4	8,7	3,9	2,7
EA20	5	11,9	4,7	3,1
Belgija	6,6	15,1	6,8	4,2
Bugarska	1,3	1,9	1	1
Češka	2,5	8	2	2,1
Danska	8	20,3	12,3	4
Nemačka	6,1	20,6	5,6	3,4
Estonija	2,4	7,3	1,5	1,3
Irska	11	11,3	20,4	12,4
Grčka	1,9	3	2,3	1,3
Španija	4	14,4	3,9	1,9
Francuska	5,8	13,6	5	3,2
Hrvatska	1,8	7,9	1,1	1
Italija	4,4	10	3,6	2,4
Kipar	3,1	4,6	1,7	3,3
Letonija	1,9	4,5	1,5	1,2
Litvanija	2	7,3	1,7	0,9
Luksemburg	9,3	13,7	6,3	5,7
Mađarska	1,9	8,7	1,5	1,1
Malta	3,3	-113	2,6	3
Holandija	6,3	23,7	6,8	3,2
Austrija	5,8	8,6	5,8	2,9
Poljska	1,8	3,7	1,4	0,9
Portugalija	2,4	7,8	1,9	1,4
Rumunija	1,6	2,3	1	2,2
Slovenija	3	3,7	2,7	1,7
Slovačka	2,7	10,2	1,8	1,5
Finska	5,7	19	6	3,3
Švedska	6,1	16,5	6,2	3,7
Island	7,3	50,4	5,8	3,5
Norveška	8,5	33,8	11,9	3,6
Švajcarska	9,9	12	11,2	4,7

Napomena: Industrija obuhvata delatnosti B-E.

Izvor: Proračun autora na podacima Evrostata, SNR

i komunikacijama je u Irskoj u odnosu na Srbiju, koja je čak 12 puta produktivnija u toj delatnosti. Kada je u pitanju industrija, CIE je u proseku za 40% produktivnija u odnosu na Srbiju. Nemačka industrija je skoro 6 puta produktivnija u odnosu na Srbiju. Pojedine zemlje CIE su jednako produktivne u industriji kao i Srbija, na primer Bugarska, Rumunija i Hrvatska.

Implikacije po javne politike

Da bi Srbija konvergirala ka razvijenijim zemljama Evrope neophodno je da poveća svoju produktivnost rada. To se će se postići ulaganjem u produktivne investicije, u novu tehnologiju i opreme, u inovacije, ali i u ljudski kapital. Petrović i Gligorić Matić (2021) su istraživali konvergenciju periferije (uključujući i Srbiju) ka razvijenoj Evropi i pokazali da ulaganje u prerađivačku industriju doprinosi i ubrzava konvergenciju, ali i da značajnu ulogu imaju obrazovanje i institucije. Srbija ima veliki poljoprivredni potencijal, tj. plodnu zemlju pogodnu za uzgajanje i proizvodnju brojnih poljoprivrednih proizvoda. Ulaganja u poljoprivredu su decenijama nedovoljna, zastarele mašine i oprema dovode do toga da je naša poljoprivreda ekstremno nisko produktivna, da zemlje koje imaju i manji poljoprivredni potencijal proizvedu mnogo više sa manje radnika i časova rada. Politika subvencionisanja stranih direktnih investicija je već više od dve decenije bila usmerena na otvaranju novih radnih mesta sa niskim platama. Nije se dovoljno radilo na privlačenju investicija koje će donositi najsavremeniju tehnologiju, koje će raditi na inovacijama. Lutovac (2020) ističe da je najveći broj podsticaja u periodu od 2006. do 2016. dato projektima koji koriste tehnologiju nižeg nivoa složenosti, male dodate vrednosti i bez efekata preliivanja. Podsticaji su često odobravani nenamenski i neplanski bez ikakve analize postavljenih ciljeva. Iznosi podsticaja po radnom mestu su bili gotovo isti u projektima visoke tehnologije i niske tehnologije. Lutovac Đaković i Anić (2025) su analizirale podsticaje u periodu od 2016. do 2022. i došle do zaključka da se trend iz prethodnog perioda nastavio, kao i da su pojedine firme dobile neopravdano visok iznos podsticaja po radnom mestu. U 2022. godini je zabeležen iznos podsticaja po zaposlenom od čak 294 hiljade evra, a bilo je i firmi koje su dobile podsticaje bez otvaranja radnih mesta. Takva industrijska politika je dovela do toga da smo i nakon 25 godina tranzicije i dalje na začelju Evrope kada je u pitanju produktivnost. IT sektor jeste veoma konkurentan sektor i u Srbiji i globalno, tako da je to sektor u kome mnogo manje zaostajemo u produktivnosti u odnosu na zaostajanje u npr. poljoprivredi i industriji. Čak smo u IT sektoru jednako produktivni kao i neke razvijene zemlje Centralne i Istočne Evrope (npr. Litvanija i Poljska).

Tri sektora koja u poslednjih par godina najviše doprinose rastu srpske privrede su građevinarstvo, rudarstvo i informisanje i komunikacije. Međutim, sva tri sektora imaju značajne strukturna ograničenja i defekte. Građevinarstvo je veoma povezano sa državom i investira se u projekte koji često nisu povezani sa ekonomskom i društvenom korisnošću. Rudarstvo je pretežno u rukama stranih firmi koje eksploatišu prirodne resurse uz nisku rudnu rentu. IT sektor, iako je brzo rastući i veoma produktivan, pretežno je angažovan u inostranstvu i malo se radi na razvoju tehnološkog sistema Srbije. To su neki od nalaza detaljnijeg istraživanja produktivnosti srpske privrede u poređenju sa zemljama CIE u periodu od 2018. do 2023. godine (Petrović, Brčerević & Minić, 2025). Da bi Srbija dostigla zemlje CIE neophodno je da u potpunosti redizajnira ekonomsku politiku zemlje - potrebno je stimulisati visoko produktivne delatnosti, ulagati u poljoprivredu i industriju, ali i u obrazovanje bez koga nema razvoja i budućnosti.

Reference

1. Krstić, G. & Šoškić, D. (2022). *Ekonomska statistika*. 8 izdanje. Beograd: Univerzitet u Beogradu - Ekonomski fakultet, CID.
2. Lutovac, M. (2020). *Nova industrijska politika kao pretpostavka efikasnog razvoja industrije Srbije*. Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu – Ekonomski fakultet.
3. Lutovac Đaković, M. & Anić, A. (2020). Efficiency of state incentives in Serbia's industry: Impact on investment and employment. *Journal of Sustainable Business and Management Solutions in Emerging Economies*. (forthcoming)
4. OECD. (2001). *Measuring productivity-OECD manual: Measurement of aggregate and industry-level productivity growth*.
5. Petrović, P. & Matić, M. G. (2021). Konvergencija periferije ka razvijenoj EU i faktori koji je opredeljuju. Beograd: Univerzitet u Beogradu - Ekonomski fakultet, CID.
6. Petrović, P., Brčerević, D. & Minić, S. (2025). *Privredni razvoj Srbije: između izgradnje institucija i zamke srednje razvijenosti*. U: *Ekonomija: privredni razvoj Srbije i njegove determinante*. Beograd: SANU. (u pripremi)